

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

KALANDOZÁSOK: ŐSI MAGYAR VIRTUS VAGY PUSZTA FOSZTOGATÁS?

E hadjáratoknak a magyar történelem számára talán legnagyobb eredménye az, hogy hozzájárultak a magyarok sikeres megtelepedéshez, és megalapozták, hogy Magyarország a nagyhatalmaktól való függetlenségét a régió többi államalakulatához viszonyítva sikeresebben és hosszabb távra vívja ki és őrizze meg.

A hadtörténeti feldolgozásnak nem feladata a magyar honfoglalás összetett problémájának megvilágítása, bár a két folyamat kétségkívül szorosan egybekapcsolódott. A nyugati forrásokban a magyarok elsőként a Saint Bertin-i évkönyvben fordulnak elő. Adódik a következtetés, hogy a magyarok a honfoglalás hagyományos dátumánál, 895–896-nál jóval korábban megjelentek a Kárpát-medencében, miként már 881-ben is, s felajánlották katonai szolgálataikat a tőlük nyugatabbra található szemben álló erőknél. Amíg a magyarok leginkább a frankok szövetséges segédcapataiként jelentek meg, nem kelthettek túl nagy érdeklődést, s még a Fuldai évkönyvek is hallgat róluk egészen 892-ig. A 862-es említés háttérben az állhat, hogy Karlmann 861-ben éppen a morva Rastislavval szövetekezett apja, Német Lajos keleti frank király ellen. Könnyen lehet, bár forrásunk nincs rá, hogy a morvák oldalán magyarok is megjelentek a harcokban, amire – nyilván neheztelően – felfigyeltek a birodalomban is.

894-ben – nem páratlan módon – egy időben került sor keleti és nyugati hadjáratra. Elsőként a bizánciak bérelték fel a magyarokat a bolgárok ellen, akik felett győzelmet is arattak. Tekintettel a magyar honfoglalás végső hullámának közeli időpontjára, nem tűnik alaptalannak a történészek feltevése, hogy a magyar csapatok vagy egy részük a Felső-Tisza vidékén letáborozva, mintegy előőrsként itt várta be a 895-ben beérkező magyar főseleget. Legalább annyira valószínűsíthető az a vélemény is, hogy a magyarok minden bizonnyal létesítettek telepeket a Kárpátok nyugati előterébe is,

azaz a történeti Magyarország területén, s a medence északkeleti területeit már a fő-sereg érkezése előtt katonai ellenőrzésük alá vonták. Többen utalnak arra, hogy a 10. században az akkor már a medencében megtelepedett magyarok régészeti leletekkel bizonyíthatóan a Kárpátok keleti előterét tartották ellenőrzésük alatt katonai telepek sorával Przemysltől egészen Moldváig. Mindez a Kárpátoktól keletre lakó magyarokat ért besenyő támadás súlyának és következményeinek a szempontjából is meghatározó jelentőségű.

Végeredményében a besenyő támadás következményeinek a súlyát nagyban csökkenti az a tény, hogy a Kárpát-medencei beköltözést a magyarok előkészítették. Támadásuk a magyaroknak nyilván személyi és anyagi veszteséget okozott, de korántsem akkorát, mint amit a korábbi magyarországi történetírás feltételezett. Ennek az is ellentmond, hogy a magyarok néhány éven belül ott folytatják kalandozásaikat, ahol 894-ben abbahagyták, látszólag mintha misem történt volna. 895-re a magyar törzsek elfoglalták a Kárpát-medencének a Duna–Garam vonaltól keletre eső részt, amibe Erdély is beletartozott.¹

A 895–896 utáni kalandozások szerves folytatásai a korábbiaknak, joggal tekinthetők a honfoglalás utóvégharcainak. A folyamatosságot Arnulf keleti frank király, majd római császár személye is biztosította (887–899), akinek nem kis szerepe volt a honfoglalás előkészítésében. A császár hívására 899–900-ban a taktikájuk szerves részét képező módon több csapatban már Itáliát dúlták a magyarok, júniusban magát Velencét is megtámadták, s 899. szeptember 24. én a Brenta folyó mellett egy komoly ütközetben I. Berengár itáliai király háromszoros túlerőben lévő seregét semmisítették meg. Pannónia, azaz a Dunántúl magyar birtokbavételét az itáliai, illetve a 900. évi bajor kalandozások utánra helyezhetjük, amikor véglegesen felszámolták a frankok és morvák maradék uralmát is.

A Brenta folyó menti csata sikere a nagyfokú tudatosság és mesteri stratégiai tervezés eredménye volt. Tudatosan tévesztették meg a főlényben lévő ellenfelüket, altatták el figyelmét, majd egy váratlan pillanatban döntő csapást mértek rá.² Paviától a veronai mezőig 170–200 kilométert hátráltak, ahol sor került az első összecsapásra, majd tovább hátráltak a Brenta folyóhoz, ahol a magyar főerők felkészültek a döntő összecsapásra. A döntő napon a magyarok átkeltek a folyón, s váratlanul bekerítették az itáliaiak táborát. Mindez a legnagyobb meglepetés erejével hatott, a krónikások szerint a magyar arccsoport nyílzápora „sok olasznak torkára forrasztotta a betevő falatot”. Amint Breit József írja: büszkék lehetünk e győzelemre, hiszen „ilyen, a későbbi marenói csatához hasonló, sőt nagyszerűségében és végeredményében talán még ezt is felülmúló meglepő fordulatra nem sok példa van a népek hadtörténelmében”. A rákövetkező esztendőben visszatérve a Kárpát-medencébe, kihasználva Arnulf császár halálát, Pannóniát is birtokba vették.

A pozsonyi csata 907-ben

■ A 10. század elején a magyarok Kárpát-medencei előrenyomulása és térfoglalása már jó ideje előrevetítette a korábbi szövetségesek, a bajorok és magyarok közötti fegyveres konfliktus lehetőségét. A bajor támadásra egészen 907 júniusáig kellett várni, hogy aztán a magyar seregek Pozsony közelében július első napjaiban megsemmisítő vereséget mérjenek Gyermek Lajos német király hadseregére. Az ütközet jelentőségére éppen az itt életüket vesztő előkelők személyéből következtethetünk: a halottas könyvekbe bekerült Liutpold bajor őrgróf, továbbá a salzburgi érsek, egyúttal királyi kancellár, a freisingi és brixeni püspökök neve.³

A német királyi sereg 907. június 17-én indulhatott el Ennsburgból, az egyik csapat követte a Duna déli partján az ókori limes utat, a másik a Duna északi partján ha-

ladt, míg a Dunán hajón szállítottak még csapatokat és utánpótlást. Torma Béla számításai szerint az első bajor hadoszlop június 24-e körül érhetette el a Bécsi erdő nyugati bejáratát, s július 3-ára érhatték el a Pozsony környéki összecsapás színhelyét, ahol elhúzódnó harcokat folytattak. A magyarok sikerrel megkönnyíthette, hogy a bajor seregrészeknek eltérő hosszúságú utat kellett megtenniük, s valószínűleg nem is tudtak egy időben a célterületre érkezni, ami ismét a vidéken jól tájékozódó, a lesvetésben járatos nomád taktikát használó magyar csapatok esélyeit növelte meg. Teljesen indokolt, ha a pozsonyi csatának az egész közép-európai térség sorsának alakulásában meghatározó történeti jelentőséget tulajdonítunk. Egyértelmű, hogy a magyar honfoglalás sikeressége függött az ütközet kimenetelétől, sőt a magyar honfoglalás lezárulását s az Enns és Fischa folyók közötti terület ellenőrzésének a megszerzését, a gyepűelve messze nyugatra történő kitolását jelentette.

907–954

■ 908 után hallunk a magyarokról Szászországban, Tübingiában, Svábföldön, Itáliában, Elzász-Lotaringiában, Burgundiában, Dánia határainál, Sankt Gallenben, Nîmes környékén, a távoli Dél-Itáliában, az Atlanti-óceán partján vagy éppen Hispániában. Az I. Henrik német királlyal 924-ben kötött kilencéves fegyverszünetet, illetve az Arnulf bajor herceggel korábban kötött különalkut kihasználva 926-ban a magyar kalandozások már elérték a mai belgiumi térséget. A hadjárat első jelentős megörökített epizódja éppen Szent Gálnak a mai Svájcban található monostorában töltött napok megörökítéséhez kapcsolódik. Az egy héten át ott tartózkodó magyar kalandozók története nemcsak kedélyes elbeszélés, hanem azért is fontos, mert csak ritkán olvasható részleteket őrzött meg a magyarok harcmódjáról: kis csoportokban mozogtak, halottaikat elégették, kürtjelekkel jelezték a gyülekezőt, felderítőkkal tartották a környéket ellenőrzés alatt, a nagy folyókon, ha tehették, hajókkal keltek át, a nemesfémtárgyakat mind magukkal vitték, a monostorok, ha idejében értesültek, akkor sikerrel el tudták menekíteni az embereket és ingóságait. Ugyanakkor Wiborada, a remete életet élő szűz meggyilkolása ugyanazokban a napokban a kalandozókkal való találkozás véres valóságát dokumentálja.

A németek 910 után a magyaroknak adót fizettek, ám eközben a Madarásznak nevezett I. Henrik német király céltudatos politikával, katonai reformokkal készítette elő a magyarokkal való leszámolást. Az adófizetés megtagadása miatt a kalandozók a hadjáratot 933-ban már korán megkezdték, januárban vagy februárban indulhattak Szászország ellen. I. Henrik a hadügyi rendszert alapjaiban újította meg, harcosait kiképezte a nehézfegyveres lovas harcmodorra, s ehhez alkalmas fegyverzettel látta el őket.

A magyarok katonai potenciálját bizonyítja, hogy ebben az évben három irányba indítottak portyákat, egyet Itáliába és kettőt német földre, egyikük került szembe a király seregével. Az ütközetre március 15-én került sor, valahol Merseburg (újabb azonosítás szerint Ritteburg) közelében. Az összecsapás előtt a magyarok felderítői megközelítették a német tábornok, majd kisvártatva felhangoztak a csatakiáltások, a magyarok részéről az „ocsmány és ördögi »hui, hui«”.⁴ A németek egy jól előkészített hadicsellel próbálták a magyarokat közelharcra kényszeríteni: a gyengén felszerelt tübingiai légiót küldték előre, hogy azok maguk után, a nehézfegyverzetű csapatok harapófogójába csalják a magyar lovasságot. Mindhiába, a magyarok még időben észrevették a csapdát, s elmenekültek. A korabeli német krónikás is elismeri, hogy kevés magyar vívőzt sikerült megsemmisíteni.

933 után is változatlan intenzitással folytatódott a kalandozások. Árulkodóak a magyarországi sírleletek, amelyeknek érmei közül 67 százalék itáliai, 21 százalék

francia s meglepetésre csak 7 százalék német eredetű. Ezek azonban nemcsak ad hoc zsákmányként, hanem részben éves vagy többéves időszakokra adott adóként érkezettek. Adófizetésre bajor, szász, cseh, bizánci területek mellett elsősorban Itáliából vannak adataink, amit a pénzek aránya is híven tükröz. Nem véletlenül nevezte Bóna István a 10. század első felét „ezüstkornak”, hiszen forrásaink alapján bizonyíthatóan 15 tonna, a valóságban annak többszöröse érkezhetett a Kárpád-medencébe. Ha figyelembe vesszük, hogy a 126 idegen pénzerméket tartalmazó sír közül csak talán 40 lehetett maga is harcos, helyesen gondol Kovács László arra, hogy a társadalmi hierarchiának megfelelően szétosztásra kerültek, legnagyobb részüket pedig beolvastva ötvöstárgyak készítésére használták. Az arab dirhem leletek pedig arra figyelmeztetnek, hogy a zsákmány, köztük a rabszolgák a nemzetközi kereskedelmi forgalom révén hoztak hasznot birtokosaiknak. A szállítás kérdése is megosztja a kutatást, amire leginkább a 16–17. századi, a krími tatárok hadjáratairól szóló tudósítások adatai szolgálhatnak párhuzamként: ők hasonlóképpen több ezer kilométeres távolságokat lefedő hadjáratok során nagyszámú rabszolgát és lábasjószágot hurcoltak magukkal.

Különösen érdekesek a 942. évi itáliai kalandozásuk, mivel onnan továbbvonultak az Ibériai-félszigetre. Az ottani gondos s professzionális arab bürokráciának köszönhetően szinte napra ismerjük a magyarok útját, akik Katalónia felől vezetővel érkeztek. A július 7-e és szeptember 15-e közötti eseményeket sokszor napi pontossággal jegyezték fel: egy héten át próbálkoznak Lérida ostromával, majd komoly ellátási problémák lépnek fel, visszavonulásra kényszerülnek, miközben magyar foglyok kerülnek a kalifa testőrségébe. Zsákmányukat útközben mind elvesztik, legalábbis egyetlen hispán érem sem bukkan fel a hazai sírokban, mivel visszavonulás közben súlyos vereséget mérnek rájuk

954–970

■ A magyar kalandozások megítélésének hagyományosan egyik legvitatottabb pontja a harci cselekményeknek a korabeli politikai és diplomáciai történések sorába való beillesztése, aminek aktualitását éppen a 955. évi augsburgi vereség adja. Azt ma már szinte minden történész elfogadja, itthon és külföldön egyaránt, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben a hadjáratok előkészítése és lebonyolítása során számolni kell diplomáciai vonatkozásokkal, még ha az elméletet felvető Bogyay Tamás, majd azt monografikusan kifejtő Vajay Szabolcs idejében mindez még szokatlanul is hangzott.⁵ Az emigrációban élő történészek alapvetően a kalandozások „féltelen rablóhadjárat” megítélése ellen érveltek, s nem is eredménytelenül. Ugyanakkor a nyugati szövetségében való beavatkozás bizonyítása egyfelől a forrásadottságok, másfelől a pogányokkal való tárgyalás, „lepaktálás” legkevésbé sem szalonképes volta miatt igen nehéz. Vagy éppen ellenkezőleg, ha ilyet emlegetnek, akkor az a rágalmazó befektetés lehetősége miatt semmivel sem megnyugtatóbb. Ám éppen a nyugat-európai eseteket borítja a legtöbb homály. Ebben a vonatkozásban az itáliai és bizánci kapcsolatokban a magyarok megfizetett segédcsapatként való felhasználása számos esetben bizonyítható, sőt Berengárral kapcsolatban tudjuk, hogy a 921. év utolsó hónapjaiban Brescia mellett politikai ellenfelei elfogására „címre” küldte a magyarokat (nyilván vezetővel), akik a feladatot pontosan végre is hajtották. Berengár ellenfeleire a Veronától 50 mérföldre fekvő Brescia melletti Bergenben Berengár felkérésére a magyarok lecsapnak Dursac (Tarhos) és Bugat vezetésével. Ennek megfelelően vannak, akik azt állítják, hogy a magyarok kivétel nélkül csak valamely korabeli hatalom hívására indultak el, mások szerint főleg saját kezdeményezésből támadtak.⁶ Nem is beszélve azokról, akik szerint új hazát kerestek volna, tu-

datosan akarták volna alakítani az európai nagypolitikát, vagy éppen a pásztortársadalom válsága okozta feszültséget vezették volna le. Kétségkívül nagyfokú diplomáciai nyitottság jellemezte őket, ugyanakkor a távoli vállalkozások esetén valószínűleg „munkaadóik” követői keresték fel őket, vagy a már nyugaton úton lévőket bérelték fel, s egyeztek meg a feltételekben. A folyamatosan érkező adók és zsákmány a törzsszövetség működésének az alapját jelentette, s így feltételezhető, hogy a hadjáratok egy része, értelemszerűen saját kezdeményezésre, elsődlegesen az adófizetés biztosítását, megújítását, kiterjesztését szolgálta. A hadjáratok célja a törzsszövetség kincstárának a feltöltése, a kíséret és a vitézek juttatásainak a biztosítása volt. A bevételek, zsákmány egy részét bizonyosan a hadjáratok felemésztették, hiszen közben sok mindenért fizetniük kellett, ha biztonságban és megfelelő tempóban akartak haladni. A rendszer nyugat felé Észak-Itália és Bajorország pacifikálásán és az abból következő szabad átvonuláson alapult, amire az első csapást a 950-es évek elején a későbbi I. Ottó császár mérte.

A kalandozások ténye és sikere az egész törzsszövetség központosított külpolitikai és hadügyi irányítását tételezi fel a korábbi nézetekkel szemben, amelyek a törzsi keretek közötti szervezést vélelmezték. A korábbi nézet kidolgozásakor persze még nem volt ismert a gazdag Felső-Tisza vidéki leletegyüttes a nyugati éremleletekkel, ami a hagyományos különutas törzsi irányítást már önmagában megkérdőjelezi. A kalandozók között Árpád-háziakat is említenek, így Tarhost, Taksonyt vagy Bulcsút. Igaz ugyan, hogy egyszer, 906-ban – véletlenül – szembetalálkoztak kalandozó magyar seregek, de ennél nagyobb a súlya annak a megfigyelésnek, hogy a külföldi hatalmakkal kötött szövetséget, megegyezést mindig betartották.

Német viszonylatban a forrásadottságok éppen a 954–955-ös években javulnak meg, amikor konkrét forrásaink vannak a legmagasabb szinten történő kapcsolatfelvételre, illetve az erre vonatkozó vád tagadásáról.⁷ A magyarokkal nem kisebb személyek kerülnek kapcsolatba, még ha nem is közvetlenül vagy személyesen, mint a lotaringiai herceg, a salzburgi érsek, végül 955-ben maga a német király. A német főemberek minden bizonnyal kerültek a magyarokkal való közvetlen találkozást és közös fellépést. Ám a névsor is mutatja, hogy a németföldi belpolitikában példátlan feszültségek halmozódtak fel, ami értelemszerűen vezethetett a magyarok felértékelődéséhez.

A német király elleni összeesküvés a 953. év húsvétja körül indult, amikor Ottó rokonai, veje, a sváb herceg Vörös Konrád és tulajdon elsőszülött fia, a lotaringiai herceg, Liudolf Mainzban el akarta fogni a királyt, sikertelenül. Közben Arnulf regensburgi palotagróf fellázadt, s kihasználva a mainzi eseményeket, hatalmába kerítette a birodalom legjelentősebb délkeleti központját, Regensburgot, s nyíltan Liudolf oldalára állt át. Ezt követően hosszas és fordulatokban gazdag katonai és politikai játszma kezdődik, ami az Ottó-párt által körülzárt Regensburgnál vesz végső fordulatot, amikor a városból történt kitöréskor 954. július 22-én maga Arnulf is életét veszti, az ellenállók pedig lassan meghódnak.

A korabeli források ugyanakkor egyértelművé teszik, hogy a magyarokat 954 legelején hívták, majd ennek felelősségét a szemben álló felek egymásra akarták hárítani. Értelemszerűen, a későbbi győztes bizonyult hangadóknak, s így Liudolf pártja kényszerült magyarázkodásra a király pártján álló krónikások vádjaival szemben. A vádak valószínűleg nem alaptalanok, hiszen azt a lázadók maguk is elismerik, hogy jelentős összeggel váltották meg Bajorországot a magyar pusztítástól. Maga Liudolf a következő szavakkal védekezett: „az ellenem felbéreltetek [ti. a magyarokat] pénzzel fizettem le, nehogy ártsanak nekem és alattvalóimnak.”⁸ Bárhogyan történt is, az érkező magyarokkal a szemben álló felek nem nagyon tudtak mit kezdeni, illetve egyik fél sem akarta, hogy a bajorországi harcokba közvetlenül beavatkozzanak. Szemben

az itáliai politikai kultúrával ezt német földön a felek még a legkritikusabb helyzetben sem lépték meg.

A magyarok 954 elején csatlakoznak a németföldi eseményekhez, bár érkezésük pontos időpontjáról forrásaink nem tudósítanak. Bajorországból továbbküldik őket Vörös Konrád lotaringiai tartományába, ahol a Rajnán legkorábban március 1-jén kelnek át, március 19-én már Wormsban nagy pénzhez jutnak, bár kétséges, hogy ki fogadja őket. Rendkívül érdekes, hogy mennyire ellentmondásos a március 19. és április 6. közötti Worms–Cambrai közötti útvonaluk rekonstrukciója. A magyarokkal kapcsolatba hozott, általuk feldúltnak mondott 18 templom és monostor kétharmada csak később emeli be emlékezetébe a magyarok támadását.⁹ Végül is a célterület Maastricht és Cambrai közötti, kolostorokban gazdag 230 km-es sáv felprédálására nem sokkal több, mint 10 napjuk maradt, ami akkor is szép teljesítmény, ha kisebb csapatokra oszlottak szét. Bizony megerőltető munka lehetett, s ez meg is magyarázza, hogy az ellenálló egyházak ostromával miért nem bíbelődtek tovább. Feltűnő azonban, hogy milyen rövid ideig maradnak e területen, április 6-a után már nincsen naphoz köthető adatunk, s úgy tűnik, hogy Burgundián és Észak-Itálián át különösebb feltűnés nélkül hazatérnek. Biztos, hogy a magyarok tudatosan nem készültek a belnémet harcokba való beavatkozásra, hiszen akkor sokkal nagyobb létszámban érkeztek volna, s nem indítanak párhuzamosan Bizánc felé is egy csapatot. Bulcsú rokonának, esetleg magának Bulcsúnak a jelenléte ugyanakkor növeli a kalandozás politikai súlyát.

Így 955-ben a Német Királyság belső helyzete kedvezőnek tűnhetett a magyarok számára, s a törzsszövetség vezetői nem hibáztathatók a hadjárat időzítéséért és megindításáért.¹⁰ Azt már biztosan tudjuk, hogy a magyarok augusztus 8-ra körülférték Augsburg városát, amelyet nem védhetett jelentősebb katonai erő, mégis a kalandozók, gyakorlatlan várostromlók lévén, csak a kiéheztetéssel próbálkoztak. Erre azonban nem maradt idejük, mivel a városban a később szentet avatott Ulrik püspök vezetésével sikerrel szervezték meg a védelmet. Magára az ütközetre augusztus 10-én, a keresztények által mélyen tisztelt vértanú, Szent Lőrinc napján került sor.

A csata a magyarok számára kedvezően indult, mivel a kalandozók egy része ugyanis még éjjel átkelt a Lech folyón, és megkerülve a német sereget, sikerrel támadta meg a sereg poggyászát hátrvédtként védő, a németekkel ekkor már szövetséges csehek csapatát vagy légióját, miként a korabeli források emlegetik. A magyarok hozzákezdtek az ellenfél harcrendjének a felgöngyölítéséhez, hasonlóképpen sikeresen támadva meg a svábokból álló következő két német csapatot. Ekkor azonban Ottó király – a korábbi lázadóval – Konrád herceggel az élen a leginkább begyakorlott és jól felszerelt királyi légiót küldte a magyarok ellen. A németek hirtelen előnyomulásának okát találgatjuk, talán a magyarok első sikereik után zsákmányolni kezdtek, vagy egyszerűen a németek taktikai és technikai fölénye érvényesült. Bizonyos azonban, hogy a magyar főszereg valamilyen okból késlekedett a frontális támadás megindításával, s így nem kötötte le kellőképpen a németek fő erőit, amelyek általános támadásba lendültek. Erre a kalandozók a tőlük megszokott taktikával válaszoltak: megkísérelték a menekülést. Az augsburgi vereség tragédiává a menekülés során változott. Már a csatavesztés másnapján megpróbálták különböző helyeken, leginkább a réveknél és folyópartokon feltartóztatni a menekülőket, miközben egy újabb cseh csapatba is belefutottak. A német győzelem a visszavonulás meghiúsítása révén vált teljessé, s a magyar sereg ennek során szenvedte el a komolyabb vérveszteséget. A 955. évi kalandozás magyar vezéreit éppen az elfogottak és kivégezettek révén ismerjük. Lél (Lehel) mellett Súr és a – 948-ban már megkeresztelkedett – Bulcsút említi, akiket a csata után rövidesen Regensburgban kivégeztek. A vereség megrázhatta a korabeli magyar társadalmat, amire a krónikákban feljegyzett Lehel-kürtje történet,

illetve a hét gyászmagyar históriája bizonyosság. A magyarok ezt követően már csak délre, Bizánc felé vezettek hadjáratokat, egészen 970-ben, Arkadiupolisnál (ma Lüleburgaz) elszenvedett vereségükig. A déli irányúakat a bizánci történetírás sajtósságai miatt szinte alig ismerjük, a 955-ig nyugatra vezetett 35-höz viszonyítva a déli 4 kalandozás nyilván jóval kevesebb a valóságosnál.

Taktika, harcmodor, fegyverek

■ A kalandozásokkal kapcsolatos kutatások egyik termékeny iránya a kalandozó csapatok logisztikájára vonatkozik, amit újabban Mesterházy Károly, Torma Béla, Vörös István neve fémjelez.¹¹ A korábbi korok magas számokat valószínűsítő történetészei nemigen vetettek számot a harcosok és lovaik ellátásának a biztosításával. A kalandozó magyarok az ellátás terhéért nyilván megosztották az őket hívó, felbérelő szövetségeseikkel, azonfelül pedig a hadszíntérből igyekeztek élni, illetve a birtokukba jutott fizetésekből, adóból és zsákmányból fizethettek. Mindez azonban még így is szükségessé tette, hogy néhány napi élelmiszer- (száritott hús, pirított gabonafélék) és abraktartalékkal rendelkezzenek, miként nyílvesző ellátmányukat, tartalékfegyvereiket, műszaki felszerelést, sátrakat, a folyón való átkeléshez tömlőket kellett magukkal szállítaniuk. A lovaikról tudjuk, hogy kistermetűek és igénytelenek voltak, de ennek ellenére is optimális esetben a napi kalóriaszükségletnek csak felét biztosíthatták legeltetéssel. Persze megfelelő évszakban teljesen a hadszíntérre hagyatkozhattak, de az ebből következő elhúzódó legeltetés, a zsákmányolás egyfelől lelassította a sereg menetsebességét, másfelől pedig fellazította a fegyelmet, és megnehezítette a sereg irányítását. Tudjuk, hogy vezetékllovakat is vittek magukkal, aminek fontos szerepe volt a taktikában, de a takarmányigényt lényegesen megnövelhette. Torma Béla számításai alapján 5000 lovasra és egy vezetéklóval számolva 10 000 lóra 4 napra 180 tonnát kellett felmálháznia, ami további 2756 mállásállatot is igényelt. A hosszú, sokszor több hónapos hadjáratokra a nyílveszőről is nekik kellett gondoskodni. Tekintettel arra, hogy egy tegezbe kb. 20 nyílvesző fért, harcosonként maximálisan tíz tegezrel számolva 50 tonnát kellett még felmálháznia, ami további 625 mállás állatot igényelt, ezek takarmányát további 168 ló szállította. Végül is minden öt harcosra esett takarmányt és nyílveszőt szállító ló, ami a korabeli bizánci előírásokhoz is közel áll. Persze a valóságban a kiszámolt normákat lehetett csökkenteni, ezek a ténylegesnél jóval magasabbak, a nyílveszőkkel lehetett takarékoskodni, az ütközet után összeszedni, ugyanakkor a vezetékllovak száma bizonyosan elérhette 2-3-at. Másfelől a kalandozó csapatok csak kivételes esetekben érthették el ezt a nagyságrendet, a legtöbb esetben több száz fővel is megfelelő elrettentő erőt tudtak felvonultatni. Használhattak szekereket is, noha erre csak a Sankt Gallen-i kalandozás kapcsán történik utalás. Bizonyos azonban, hogy a nagy mennyiségű zsákmányt, olykor a súlyos sérülteket kísérettel kocsin küldhették haza, miként a verébi sírban megtalált koponyaműtettel gyógyított harcos is sérülését különben szerezhette, majd hazaszállíthatták. A seregeknek – a létszámtól is függő – vonulási sebességét is csak nehezen tudjuk megbecsülni. Általában 20–30 km-t valószínűsítene a kutatók, ami egyébként – megfelelő utak esetén – szekerekkel is tartható volt. Ez meghatározott taktikai célok elérésére, színlelt visszavonulás, meglepetésszerű támadás 50-60 km-re is növekedett, de egy ilyen tempót még egy közepes méretű sereg sem bírt huzamosan elviselni.

A korabeli leírások, így bizánci és arab szerzők megőrizték a klasszikus könnyűlovas magyar harcmodort: ezredeik a harcban szorosan követik egymást, folytonos nyilazás közben a lovas szakaszok malomkerékhez hasonlóan forogtak. Mindig elkülönítettek tartalékerőket, s mindig nagy csapat tartalék lóval vonultak, részben hogy

többnek tűnjenek, részben hogy táplálékot biztosítsanak maguknak. Az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban, a hátrafelé nyilazásban volt fő erősségük, amit Bölcs Leó jól ismert leírása is megerősít. A seregfelépítésre a tízes számrendszert vehette alapul, legmagasabb egység a tömény (tumen) tízezres szintje volt, ami alatt az ezredek, századok és tizedek álltak. A leírások alapján íjakat, dárdákat, szablyákat, harci baltákat használtak, védőfegyverzetként borsisakot és bőrpáncélt viselhettek.¹²

A harc gyakorlati szempontjai indokolták az öv jelentőségét. Azáltal, hogy szinte mindent az övre függesztettek, a harcost semmi sem akadályozta a fegyveres küzdelemben. Az övre erősítették fel az íj- és nyíltartó tegez, a tűzgyújtáshoz elengedhetetlen kovakő tárolására szolgáló bőr- és nemeztársolyt. A kutatók joggal hívták fel a figyelmet az öv és az a rajta függő tegez és tarsoly díszítésének méltóságjelvény szerepére. A két-három cm széles övön 25 szélesebb és ugyanannyi keskenyebb veret található. Révész László szerint ilyen övet a fejedelmi, törzsfői, nemzetségfői kíséret tagjai nyerhettek, vagy azt kifejezetten adományként kaphatták. A kutató éppen ezzel magyarázza viszonylag kis számúkat, hiszen valószínűsíthető, hogy csak a személyre szóló ajándékokat temették el viselőjükkel. Nem véletlenül a 184 veretes öv és övveret egynegyede a Felső-Tisza vidékéről ismert, míg 25 napvilágra került tarsoylemez kétharmada is innen való.¹³

A távolharc legismertebb és leghatásosabb fegyvere az övszív bal oldalán felajzott vagy nyugalmi állapotban függő íj volt. A C alakú, húr nélküli nyugalmi helyzetben levő íjat a harcosok a két lábuk közé szorítva ajzották fel. A visszacsapó- vagy reflex-íjak hatalmas erővel lötték ki a nyílveszőket, ami a harcostól is nagy gyakorlatot és erő kifejtést igényelt, s csak találgatható, hogy egy nap hányszor volt képes a lövésre. A 200-250 méterre elhordó íjakkal 60-70 méterre már célzott lövést lehetett leadni. A könnyűlovas taktika lényeges eleme volt, hogy az ellenféllel ne kerüljenek közvetlen harci érintkezésbe, az alkalomhoz illően kiválasztott nyílhegyekkel ellátott nyílveszőkkel, a nyílfehlőkkel bontsák meg az ellenséges sorokat. A nyilakat az öv jobb oldalán felfüggesztett 80 cm hosszú nyíltartó tegezbe tették, hegyükkel felfelé. A tegez egyúttal az esőtől is megóvta az íjakat és nyilakat, amiről a korabeli források is megjegyzik, hogy nagyon hátrányos volt a nyilazásban.

A közelharc legendás fegyvere a szablya lett, aminek megfelelő díszítettség esetén méltóságjelölő funkciója is lehetett. Ha így volt, akkor a harcosok java részének nem volt szablyája. Nem véletlenül az eddig előkerült 140 szablya egyharmada szintén a Felső-Tisza vidékéről származik. A magyar szablyák pengéje enyhén ívelt, alsó harmaduk kétélű volt, vagy fokélt kapott, hogy a visszafelé húzott pengével is lehessen sebet ejteni.

A sírokban a kétélű kardok is megjelennek, de elterjedésük a 10. század második felére tehető, amikor a vezetők levonták a katonai vereségekből adódó következtetéseket. A fegyverzetbeli váltás azonban nem ment gyorsan, 90 kétélű kardos emlékünk maradt fenn, ahol jellemző módon már nem található nyugati pénzek.¹⁴ A szablya és a kard kezelése is alapvetően más technikát, mozdulatokat és nyeregben való elhelyezkedést kívánt, ennek megfelelően Révész László kudarcnak ítéli a szablyamaroktatú kardok alkalmazására tett kisszámú emléket.

Sok vagy kevés zsákmány?

■ Az utóbbi időben számos új monográfia és tanulmány foglalkozott a magyar kalandozásokkal.¹⁵ Legutóbb Bernard S. Bachrach értékelte azokat, s úgy találta, hogy sokkal nagyobb méretűek voltak, és nagyobb pusztítást végeztek, s a kritikai írásokat általában „minimalizálásukra” tett kísérletként értékelte.¹⁶ Annál érdekesebb, hogy

újabb, nem magyarok által írott, leginkább belga, francia, német és olasz elemzések éppen a korabeli források hitelességét és megbízhatóságát vonják kétségbe. Arra a nyilvánvaló tényre utalnak, hogy a forrásokból a 10. században eltűnő egyházas helyeket, településeket vagy éppen az épülő új erősségeket nem lehet minden esetben és kizárólag a magyarok kalandozásaival kapcsolatba hozni, sőt a magyarokat sokszor össze is keverték a források a normannokkal vagy arabokkal. Nyilvánvalóan nem tudunk a kalandozók minden pusztításáról, de a rendelkezésünkre álló adatok nagyon sok esetben torzítanak, túloznak, és indokolatlanul teszik meg a magyarokat bűnbaknak. Az is kétségtelen, hogy az arabokhoz vagy a normannokhoz viszonyítva a magyar kalandozók pusztítása sokkal kisebb mértékű volt, hiszen csak annyit tudtak magukkal vinni, amit lovaikra felmálháztak, vagy szekéren hazaküldtek. Az általuk felprédált egyházas helyeken azonban a papok imádságaikban a magyarok gyászos emlékezetét évszázadokra megőrizték, sőt egy sereg olyan egyház is vindikálta magának a magyar pusztítás tiszteletet keltő „hírét”, amelynek közelében sem jártak elődeink.

E hadjáratoknak a magyar történelem számára talán legnagyobb eredménye az, hogy hozzájárultak a magyarok sikeres megtelepedéséhez, és megalapozták, hogy Magyarország a nagyhatalmaktól való függetlenségét a régió többi államalakulatához viszonyítva sikeresebben és hosszabb távra vívja ki és őrizze meg. Ugyanakkor nem hiúsították meg, hogy a 973. évi quedlinburgi magyar–német kapcsolatfelvétel után az ezredfordulón a magyar királyság sikerrel kezdje meg a keresztény Nyugathoz történő akkulturáció és integráció hosszú folyamatát.

■ JEGYZETEK

1. Révész László: *Emlékezetek utatok kezdetére...* Timp Kiadó Kft., Bp., 1999; *A honfoglaló magyarság* (Kiállítási katalógus). Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 1996.
2. Torma Béla Gyula: *Csata a Brenta folyónál, 899.* Hadtörténelmi Közlemények 121. (2008) 425–447.
3. Torma Béla Gyula – Veszprémy László (szerk.): *Egy elfeledett diadal* (A 907. évi pozsonyi csata). Bp., 2009.
4. Widukind. II. 4. i. m. 40–42.
5. Tamás Bogyay: *Lechfeld. Ende und Anfang.* München, 1955; Szabolcs de Vajay: *Der Eintritt des ungarischen Stammes in die europäische Geschichte (862–933).* Mainz, 1968.
6. Makk Ferenc: *A magyar kalandozások.* In: *Európa közepe 1000 körül.* Tanulmányok. I. Szerk. A. Wieczorek és H-M. Hinz. Stuttgart, 2000. 139–140; Bóna István: *Magyar hadművészet – támadó hadjáratok Európa ellen.* In: uo. 141–145; Bóna István: *A magyarok és Európa a 9–10. században.* Bp., 2000.
7. Christian Paulus: *Pfalzgraf Arnulf und der Liudolf Aufstand.* Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 76. (2013). 365–388.
8. Widukind III. 32; *A Szász történet három könyve.* Ford. Magyar László András. Bp., 2009. 86–87.
9. Albert D’Haenens: *Les incursions hongroises dans l’espace belge (954-955).* Histoire ou historiographie? Cahiers de Civilisation Médiévale 4 (1961). 423–440.
10. Legutóbb Charles R Bowlus: *The Battle of Lechfeld and its Aftermath, August 955: the End of the Age of Migrations in the Latin West.* Aldershot, 2006.
11. Torma Béla: *A kalandozó magyarok logisztikája.* In: Pósn László – Veszprémy László (szerk.) *„A hadtáp volt maga a fegyver.”* Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről. Bp., 2013. 167–188; Vörös István: *A magyarok hadiménjei és igavonói az írott források és régészeti leletek alapján.* In: *Honfoglaló őseink.* Szerk. Veszprémi László. Bp., 1996. 128–146; Mesterházy Károly: *Tegez és taktika a honfoglaló magyaroknál.* Századok 128. (1994). 320–334.
12. A kísérleti régészeti eredmények összefoglalása Magyar Attila: *A X. századi magyarok a kísérleti régész szemével. A vitézekről...* (Tér-könyvek I.) Bp., 2008.
13. Révész: i. m.
14. Kovács László: *A magyar kalandozások zsákmányáról.* Bp., 2011.
15. Maximilian Georg Kellner: *Die Ungarneinfälle im Bild der Quellen bis 1150, von der Gens detestanda zur Gens ad fidem Christi conversa.* München, 1997; Aldo Angelo Settia: *Gli Ungari in Italia e i mutamenti territoriali fra VIII e X secolo.* In: Giovanni Pugliese (ed.): *Magistra Barbaritas. I barbari in Italia.* Milano, 1984. 185–218.
16. Bernard S. Bachrach: *Magyar-Ottoman Warfare. A propos a New Minimalist Interpretation.* Franciaia 21 (2001). 211–230.